

POMEN BRANJA SLIKANICE KOT OSREDNJE OTROŠKE IN MLADINSKE LITERARNE OBLIKE V OSNOVNI ŠOLI S PRILAGOJENIM PROGRAMOM / Mag. Barbara Rebolj, profesorica slovenščine in diplomirana

bibliotekarka / OŠ Jela Janežiča

»Branje je pobeg in nasprotje od pobega; je način, kako se sporazumevati z resničnostjo.« Nora Ephron

KAJ JE SLIKANICA?

Vsako branje razvija sposobnost zaznavanja in razumevanja dogajanja življenja, pojavov ter odnosov, ki izhajajo iz socialnega okolja. Branje uvaja v simbolično izražanje, spodbuja sposobnost razumevanja in uporabo zahtevnejših jezikovnih struktur, razširja miselne predstave in krepi asociativni tok razmišljanja in dojetanja.

V leposlovnih slikanicah je branje združeno z estetsko vzgojo otroka. Slikanica bogati otrokov doživljajski svet in oblikuje njegovo senzibilnost za lepo, saj ga spodbuja k estetskemu in čustvenemu doživljanju in s tem k lastni aktivni ustvarjalni domišljiji in razmišljanju.

Slikanica je otroška knjiga s slikami brez besedila ali s kratkim besedilom, ki je namenjena mladim bralcem v predbralnem in začetnem bralnem obdobju, po letu 1990 pa je slikanica postala tudi branje za odrasle. Začetki slikanice segajo v 17. in 18. stoletje, pri nas pa so po letu 1930 slikanice nastajale pod peresi Anice Černeje, Ljudmile in Ksenije Prunk, Milka Bambiča in Franceta Bevka, razcvet so doživele po drugi svetovni vojni v posebnih knjižnih zbirkah (Cicibanova knjižnica, Pionirska knjižnica, Čebelica, Najdihojca, Kurirčkova knjižnica). Slikanice glede na avtorstvo delimo na izvirne slovenske (slovenski avtor in slovenski ilustrator), delno slovenske (slovenski avtor in tuji ilustrator ali tuji avtor in slovenski ilustrator) in na tuje slikanice (tuji avtor in tuji ilustrator). Slikanice so lahko kartonske zgibanke (leporello) ali pa knjige s kartonskimi oziroma s tankimi listi. Odnos med besedilom in ilustracijami se kaže na tri načine: v klasični slikanici s klasično samostojno ilustracijo (*Mojca Pokrajculja* – M. Kraljeva), če sta ilustracija in besedilo združena, se ilustracija razširi čez rob

in čez besedilo (H. Kraljič: *Elvis in Tara morata stran* – M. Lubi) ali pa je besedilo kot del ilustracij, npr. slikopisi (U. Kremlj: *Čokoladni dan* in druge zgodbe v sličicah – U. Stropnik Šonc). Slikanica z moderno podobo prevzema vlogo igrarice in aktivne komunikacije, tako da nastajajo igralne in aktivizirajoče slikanice, ki spodbujajo otroke, da knjigo doživljajo z različnimi čuti. Slikanica omogoča tudi višji izraz ilustracije, ki dosega nivo umetniškega slikarstva, govorimo torej o umetniških slikanicah. Večkrat izdano in popularno literarno besedilo je tudi večkrat ilustrirano (S. Makarovič: *Kosovirja na leteči žlici* – Lucija Osterc (1974), Matjaž Schmidt (1994)) ali pa so novi ponatisi s prvotnimi ilustracijami (K. Kovič: *Maček Muri* (1975) – J. Reichman). Ilustrator slikanice je lahko tudi otrok (V. Pečjak: *Drejšek in trije Marsovčki* (1961)) ali pa je otrok avtor in ilustrator obenem (kot rezultat posameznih šolskih projektov, krožkov in šolskih glasil).

Besedila slikanice pripadajo skoraj vsem literarnim zvrstem in vrstam, ki so ljudskega ali umetnega značaja: pravljica, pripovedka, legenda, bajka, basen, kratka zgodba, poučna zgodba, šala, pesem, uganka ... Sodobna slikanica tematizira otroštvo v vseh doživljajskih, izkustvenih in interesnih razsežnostih, posega na meje otrokove zavesti in podzavesti ter tipa v svet otrokove ustvarjalne in domišljajske igre, pa tudi v njihovo soočanje z realnim svetom in svetom odraslih, v katerega se počasi vključujejo.

Najbolj pogosto se slikanica približa otrokovemu doživljanju s podobami in liki iz živalskega sveta, posega pa tudi po oživiljenih predmetih (plastenka, snežak) ali pa spregovorijo rastline in naravni pojavi (drevo, tema, veter, mesec).

SLIKANICA V OSNOVNI ŠOLI S PRILAGOJENIM PROGRAMOM

Glede na potrebe otrok s posebnimi potrebami je slikanica v osnovni šoli s prilagojenim programom tako primer otroške kot mladinske literature. Uporablja in bere se glede na to, ali učenci berejo veliko oziroma malo tiskano črko. Glede na potrebe primanjkuje slikanic s tematiko za starejše mladostnike (od 18–26 let), ki ne zmorejo brati daljših literarnih besedil, saj so za njih primerna krajša besedila, podkrepljena s sliko oziroma ilustracijo. Prav tako se na trgu izdaja manj slikanic z veliko črko kot slikanic z malo tiskano črko. Nastajajo pa slikanice, ki upoštevajo priporočila za bralce z disleksijo: barvna podlaga, barvne črke, večji font črk in manj besedila na stran. Tudi tematsko se pisci in založbe usmerjajo k posebni publiki in k t. i. problemski literaturi, ki obravnava fizično hendikepiranost, duševne motnje in bolezni, kot so npr.: downov sindrom, albinizem in epilepsija.

Slikanice imajo na šoli s prilagojenim programom osrednjo vlogo, saj spodbujajo in razvijajo predvsem naslednje otrokove zmožnosti: branje, bogatejše besedišče, vizualno dojetanje/odnos do likovnosti in umetniškosti, ustvarjalno/kritično razmišljanje in čustveno inteligenco.

Branje

V šoli se učenci nižjega izobrazbenega standarda branje učijo postopoma in počasneje kot v večinski šoli. To pomeni, da še v petem razredu berejo zelo počasi, včasih besedo črkujejo in jo šele potem preberejo v celoti. Ker se učenci osredotočijo na tehnično izpeljavo prebrane besede, se zatakne pri razumevanju besedila. Slikanice z večjim fontom črk in z manjšim številom besed na strani omogočajo lažje branje, ilustrativni del slikanice pa

poskrbi, da lažje razumejo tekst. Za nižje razrede se uporabljajo slikopisi ali pa piktogrami, saj učenci poleg besed berejo še slike, branje je tako zabavnejše in zanimivejše, dostikrat tudi malo skrivnostno, saj je potrebno poiskati pravi pomen narisanih slik.

Bogatejše besedišče

Avtorji slikanic so tako domači kot tuji ustvarjalci. Nekatere slikanice so kanonizirane in zato tudi veliko bolj brane in popularne, saj so avtorji uveljavljeni slovenski književniki (Fran Levstik, Kajetan Kovič, Svetlana Makarovič, Niko Grafenauer, Primož Suhadolčan ...), in so prepoznavne tudi po svojem dobrem literarnem slogu, tako literarno kot jezikovno. Danes se srečujemo z veliko književno produkcijo, z velikim številom avtorjev in založb. Velika produkcija pa ne zagotavlja vedno tudi kakovosti. Založbe uporabljajo različne prijeme, da se knjige prodajajo, nekvalitetno besedilo je zakrito z dobrimi ilustracijami, ali pa teksti pokrivajo tržne niše (eko tema, didaktični teksti, slikanice za različne priložnosti) in navsezadnje uporabljajo tudi nižjo ceno. Poleg velikega števila književnih ustvarjalcev je tudi velika bera ilustratorjev in nekateri se lotijo pisanja tudi sami, bolj ali manj posrečeno. Pri prevodih je past še večja, ker naj bi prevajalec moral zadostiti tako jezikovnim kot literarnim kriterijem, se pa dostikrat zgodi, da male založbe ne zaposlujejo profesionalnih prevajalcev (niti ne lektorjev), ampak prevajajo kar same. Vse to seveda ne-spodbudno vpliva na jezikovno kulturo ter na raven jezikovne ustreznosti in jezikovne kakovosti.

Seveda pa so na drugi strani zelo dobri zgledi, ki so inovativni in navdušujoči v svojem stilu in besedišču, tako med slovenskimi primeri kot prevodi (Ida Mlakar, Tatjana Pregl Kobe, Mojiceja Podgoršek, Julia Donaldson, Laura Child ...)

Vizualno dojetje/ odnos do likovnosti in umetniškosti

Pomembna stran slikanice je njena vizualna podoba oziroma moč. Ilustracija besedilo dopolnjuje ali nadgrajuje,

lahko pa prevzame celo glavno vlogo in imajo besede v slikanici sekundarno vlogo. Ilustracija je upodobitev besed, velikokrat pa pove tudi tisto, kar besede ne zmorejo. Če hoče ilustracija pritegniti učence s posebnimi potrebami, mora biti zanimiva in všečna, učenci imajo raje okrogle oblike kot ostre in koničaste, karikatura je večini težko razumljiva, barvno pa so učinkovite tako nežne, pastelne kot močne in kontrastne barve. Umetniška ilustracija je včasih preveč zapletena, je pa dobrodošla, da lahko razvijajo tudi svoj umetniški čut za estetiko, saj so precej dojemljivi za kreativnost.

Ustvarjalno/kritično razmišljanje

Slikanice so lahko dražljaj, ki izziva učence, da razmišljajo, se čudijo, razlagajo, povezujejo z aktualnimi osebnimi ali družbenimi dogodki, otroci torej razmišljajo ustvarjalno, logično in reflektivno. Na tak način učenci ustvarjajo lastno mnenje, lasten odnos do stvarnosti, se sprašujejo in iščejo odgovore.

Čustvena inteligentnost

Slikanice so odlična iztočnica za branje in pripovedovanje zgodb za učenje čustvene inteligentnosti, s katero se posameznik zaveda svojih občutkov, misli in dejanj oziroma samega sebe. Višja čustvena inteligentnost prinaša boljše učni uspeh in tudi več časa za poučevanje, saj so čustveno spretni učenci veliko manj razdiralni, zato pri njih ne prihaja do disciplinskih težav. »Otroci s povečano čustveno sposobnostjo imajo večjo željo po učenju in doseganju ciljev, tako v šoli kot tudi zunaj nje« (Panju 2010, 32). V ta namen so poleg običajnih slikanic uporabljajo tudi slikanice s prav to tipično tematiko, ki je razvidna že v naslovu, npr. *Vsak je kdaj... žalosten* in *Vsak je kdaj ... jezen* (J. Bingham).

Slikanica je najpomembnejša literarna oblika v osnovni šoli, kjer se izvajata program nižjega izobrazbenega standarda in posebni program, saj s svojo dvodimenzionalnostjo vpliva na čutno percepcijo (vizualno, tipalno, vohalno) in na bralno/književno doživljanje literarnega dela. Nekateri učenci

posebnega programa ne znajo brati ali pa slabo berejo, zato je vizualna podoba slikanice odločilna pri njihovem izboru knjig. Marsikatera slikanica poleg slikovnega oblikovanja uporablja tudi kinestetično in olfaktorno doživljanje. Slika je na platnicah ali pa znotraj slikanice dopolnjena z grobim (srebrn snežak v M. C. Butler *Zimski prijatelji*, 2005) ali mehkim potiskom (rdeča topla kapa v M. C. Butler *Neke zimske noči*, 2005) ali z umetno dlako (slikanice o živalih), ki kar kliče po dotiku. Na tržišče prihajajo knjige, ki jih lahko vonjamo (vonj jabolka v A. Kermauner: *Žiga špaget gre v širni svet*, 2012). Take večstranske slikanice nosijo oznako: lesketajoča knjiga, potipaj in začuti, tipanka. Aksinija Kermauner v svoji slikanici pojasnjuje, zakaj je poleg vida pomemben tudi tip: »Med vidom in tipom obstaja temeljna razlika: vid je distalen čut (čut na daljavo), ki deluje sintetično, informacija je takojšnja, tip je proksimalen čut (čut na blizu, na dotik, stični čut), zato je pridobivanje informacij analitično ter postopno, zaporedno« (Kermauner 2012, 19). Slikanica, ki združuje vidni, tipalni, vohalni dražljaj, deluje večkanalno in kot celota nudi velik umetniški užitek. Ilustracija v slikanici je različna, lahko je preprosta ilustracija, ki je približana otroškemu oziroma mladinskemu bralcu (Urška Stropnik, Maja Lubi), lahko je karikatura, ki se na hudomušen način poigrava z bralcem (Zvonko Čoh), estetskemu zahtevnemu bralcu in opazovalcu pa je namenjena umetniška ilustracija (Damijan Stepančič). Ilustrator mora biti po Stepančičevih besedah tudi dober bralec, da lahko preslika vzdušje besedila.

Učenci s posebnimi potrebami izbirajo slikanice na osnovi usmeritve svojih učiteljev, to so slikanice, ki jih berejo za domače branje in za bralno značko ali pa za določeno temo iz učnega načrta, manj pogosto pa jih izbirajo zaradi spodbud, ki izhajajo iz njihovega primarnega okolja. Glede na svoje želje se zelo radi odločajo za novitete in slikanice, katerih zgodba je tudi na drugih medijih (DVD, splet), včasih pa jih vodi zgolj trenutni navdih ali pa zato, »ker je knjiga lepa«.

Branje leposlovja se deli na zahtevnejše literarno branje (branje veristične, klasične in hermetične literature) in na evazorično branje (branje stripa in branje trivialne in estetsko oblikovane trivialne literature). Kam bi uvrstili branje učencev s posebnimi potrebami? Glede na učni načrt v programu za nižji izobrazbeni standard učenci berejo literarne primere, ki sodijo v veristično in klasično literaturo, hermetične pa se ne dotaknejo. Primeri iz klasične literature so lažji primeri, kot so primeri, ki so v načrtih za večinske šole. Največ učenci berejo primere otroške in mladinske literature ter stripe, ki po zgornji definiciji ne dosežajo visoke umetniške vrednosti.

Za učence posebnega programa je seveda slika drugačna, prav zaradi njihovih primanjkljajev na področju sposobnosti

branja, pisanja in razumevanja ni ustrezne literature. Njihove potrebe so leposlovna dela, ki bi bila prilagojena njihovi starosti in odraslosti ter obenem njihovi stopnji dojemanja in razumevanja. Literarna besedila bi morala biti enostavna, krajša, vizualno vabljiva in vsebinsko prilagojena njihovi starosti. Prav zato nastajajo pobude po poenostavljenih verzijah klasičnih del. Tako je leta 2011 nastal zasebni zavod RISA, ki se je prvi v Sloveniji začel organizirano in sistematično ukvarjati z lahkim branjem, njihov namen je predvsem omogočiti branje odraslim (sem sodijo tudi mladostniki na posebnem programu do 26. leta). Nastaja prirejena literatura, ki ima enostaven in jasen jezik (I. Tavčar *Visoška kronika*, W. Shakespeare *Romeo in Julija*, *Naše zgodbe* (I. Tavčar, Prežihov Voranc, B. Magajna, S. Grum, C. Kosmač), F. S. Finžgar *Pod svobodnim soncem*).

Za zaključek lahko sklenemo, da je slikanica najbolj brana in s svojim večplastnim značajem najuspešnejša literarna oblika v šoli s prilagojenim programom, v njenem nadaljnjem razvoju pa na novo vrsto slikanic še čakajo bralci, ki so nekoliko starejši, vendar so še vedno pripeti predvsem na vizualno podobo literarnega besedila.

Literatura

- Blažič Mileva Milena (2004) *Uvod v mladinsko književnost*. Dostopno na <http://www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/2-uvod-v-mlad-knjiz.ppt>.
- Kermauner Aksinija (2012) *Žiga špaget gre v širni svet*. Dob pri Domžalah: Miš.
- Panju Marziah (2010) *Strategije za spodbujanje čustvene inteligentnosti v razredu*. Ljubljana: Modrijan.